

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ / BOOK REVIEW

Για το βιβλίο: Μιχάλης Χριστοδούλου (2022). *Η αιτιακή εξήγηση μέσα από τις μελέτες περίπτωσης*. Πεδίο, 352 σελ.

Στο βιβλίο με τίτλο «*Η αιτιακή εξήγηση μέσα από τις μελέτες περίπτωσης*» του Μιχάλη Χριστοδούλου αναπτύσσονται τρία επιστημολογικά και μεθοδολογικά επιχειρήματα, η επεξεργασία των οποίων προϋποθέτει μια ρήξη με οικείες παραδοχές και «αυτονόητα» που αφορούν τις μελέτες περίπτωσης (ΜΠ). Το πρώτο επιχειρήμα είναι ότι η αιτιακή εξήγηση θα πρέπει να αποτελέσει βασικό μέλημα των κοινωνικών ερευνητών και ερευνητριών, το δεύτερο ότι οι μελέτες περίπτωσης είναι ένα ιδανικό μεθοδολογικό όχημα για τον σκοπό αυτό, και το τρίτο ότι αυτό στο οποίο καταλήγει η έρευνα που γίνεται μέσω των ΜΠ είναι η δημιουργία νέων θεωρητικών εννοιών, οι οποίες εξηγούν φαινόμενα. Υπάρχουν συγκεκριμένες παραδοχές και «αυτονόητα», τα οποία αμφισβητούνται μέσα από αυτά τα τρία επιχειρήματα. Αρχικά, στους κόλπους των κοινωνικών ερευνητών/-τριών (κυρίως σε όσους και όσες κάνουν εκπαιδευτική έρευνα σε διάφορα πεδία των επιστημών της αγωγής) επικρατεί το αρκετά συζητήσιμο «αυτονόητο» ότι οι ποιοτικές μέθοδοι έχουν στόχο την κατανόηση του νοήματος το οποίο είναι κοινωνικά κατασκευασμένο, όχι την αναζήτηση αιτιακών εξηγήσεων, οι οποίες κατακτώνται με τη χρήση των ποσοτικών μεθόδων. Εδώ το στερεότυπο αντλεί από μια ηγεμονική θέση –η οποία τείνει να πάρει διαστάσεις αποικιοκρατίας στην εκπαιδευτική έρευνα– που διαχέει κοντρουκτιβιστικά επιχειρήματα σύμφωνα με τα οποία, διαβάζοντας με έναν κάπως επιφανειακό τρόπο φιλοσόφους όπως ο Dilthey, ο Husserl ή ο Habermas, τα πάντα είναι κοινωνικές κατασκευές. Πέρα από την κοινοτοπία που κρύβει μια τέτοια θέση, το βασικό της μειονέκτημα είναι η απαξίωση κάθε συζήτησης για –υποτίθεται– «θετικιστικές» ανησυχίες όπως η δημιουργία εννοιών, η εγκυρότητα και αξιοπιστία

των μετρήσεων ή η γενικευσιμότητα των ευρημάτων. Στο πλαίσιο αυτό, έργα όπως των Guba και Lincoln, όπου διαφημίζονται μεγαλύτερες προτάσεις του τύπου «η μόνη γενίκευση που υπάρχει είναι ότι δεν υπάρχει γενίκευση» ή προτείνονται δήθεν εναλλακτικά κριτήρια εγκυρότητας και αξιοπιστίας, έχουν κοινωνικοποιήσει γενιές ποιοτικών ερευνητών/-τριών οι οποίοι/-ες αντιμετωπίζουν την ποιοτική έρευνα είτε μέσα από ένα ακτιβιστικό είτε μέσα από ένα ιδιογραφικό πρίσμα. Αυτό που χάνεται σε αυτό το σκεπτικό, ακριβώς επειδή πετούν το νερό μαζί με το μωρό από την σκάφη, είναι η μεθοδολογική αυστηρότητα κατά τη θεμελίωση των ερευνητικών σχεδίων. Από τη στιγμή που στόχος των ποιοτικών μεθόδων δεν είναι ούτε η γενίκευση ούτε η εξήγηση ούτε ο σχηματισμός εννοιών, τι απομένει άραγε; Οι περιγραφές βιωμάτων και οι ανασυγκροτήσεις υποκειμενικών νοημάτων. Είναι, όμως, αυτό στο οποίο στοχεύει η επιστήμη; Ή αλλιώς, είναι αυτά κριτήρια εξέλιξης της επιστήμης και εντοπισμού κριτηρίων ώστε να διαχωρίζεται το περισσότερο αληθές από το λιγότερο αληθές ή η αλήθεια από το ψέμα; Εάν όλα είναι κατασκευές, τότε πώς θα διαχωρίσουμε μια θεωρητική εξήγηση που είναι πιο κοντά στα ευρήματα ως περισσότερο αληθές από μια άλλη που είναι λιγότερο αληθής, αν δεν υπάρχουν μεθοδολογικά κριτήρια διατυπωμένα με σαφήνεια ακριβώς επειδή «τα πάντα είναι θέμα συμφωνίας»; Λόγω της ηγεμονίας των εν λόγω «αυτονόητων» στο πεδίο των επιστημών της αγωγής, ο Χριστοδούλου εφαρμόζει τα επιχειρήματά του σε υπο-πεδία των επιστημών αυτών, όπως η κοινωνιολογία της εκπαίδευσης, η περιβαλλοντική εκπαίδευση, η εκπαίδευση ενηλίκων, η δια βίου μάθηση και η εκπαίδευση εκπαιδευτικών.

Το βιβλίο του Μιχάλη Χριστοδούλου επιχειρεί να αναμετρηθεί με αυτόν τον σχετικισμό της γνώσης και την απαξίωση των οντολογικών ζητημάτων, η οποία συνιστά προϋπόθεσή του, ξεκινώντας από μια συστηματική παρουσίαση των επιχειρημάτων για το τι είναι τελικά η αιτιακή εξήγηση και πώς μπορεί να εφαρμοστεί στην κοινωνική έρευνα. Αυτός είναι ο σκοπός του πρώτου μέρους του βιβλίου, όπου ο συγγραφέας αναπτύσσει τη διάκριση μεταξύ στατιστικής εξήγησης και αιτιακής εξήγησης, παρουσιάζοντας σκεπτικά από την επιστημολογία της κοινωνικής επιστήμης. Στο πλαίσιο αυτό, ο Χριστοδούλου αντλεί από τη φιλοσοφία του κριτικού ρεαλισμού, στον οποίο προωθείται η ιδέα του σχεσιακού αναδυτισμού ως επιστημολογικής βάσης ώστε να τεκμηριωθεί η ιδέα ότι η αιτιακή εξήγηση μπορεί να επιτευχθεί κυρίως μέσα από τις ποιοτικές μεθόδους. Εκεί

το βασικό επιχείρημα που αναπτύσσει ο συγγραφέας είναι ότι η αιτιακή γνώση των κοινωνικών φαινομένων μπορεί να επιτευχθεί εάν οι ερευνητές/-τριες αναπτύξουν τυπολογικές θεωρίες ή εντοπίσουν σχεσιακούς μηχανισμούς. Τόσο οι τυπολογικές θεωρίες, οι οποίες, προφανώς, θυμίζουν τους βεμπεριανούς ιδεατούς τύπους (η σύγχρονη συζήτηση έχει εξελιχθεί και έχει κομίσει ιδέες που εμπλουτίζουν το σκεπτικό του Weber) αλλά δεν είναι μόνο αυτό ούτε απλές θεματικές ταξινομήσεις, όσο και οι σχεσιακοί μηχανισμοί συνιστούν είδη γνώσης τα οποία μπορεί να αναδειχθούν μέσα από τις ΜΠ. Αυτή είναι η δεύτερη συμβολή του συγγραφέα στην εν λόγω συζήτηση, διότι συνήθως οι ΜΠ αντιμετωπίζονται μέσα από ένα ιδιογραφικό πρίσμα, δηλαδή ως τρόποι να κατανοήσουμε σε βάθος ένα φαινόμενο. Όμως έτσι, προφανώς τα πάντα θα μπορούσαν να είναι ΜΠ. Για τον σκοπό αυτόν, ο Χριστοδούλου προτείνει ένα σκεπτικό για την ταξινόμηση των ποιοτικών ερευνητικών σχεδίων στην εκπαιδευτική έρευνα, διατυπώνοντας ξεκάθαρα κριτήρια διαχωρισμού των ΜΠ από άλλα ερευνητικά σχέδια όπως το εθνογραφικό και το αφηγηματικό σχέδιο και το σχέδιο με τη χρήση βιογραφικών μεθόδων. Για την ενίσχυση της ιδέας ότι οι ΜΠ συνιστούν όχημα εντοπισμού τυπολογικών εξηγήσεων και αιτιακών μηχανισμών, ο Χριστοδούλου αντλεί, εκτός από τον κριτικό ρεαλισμό, από τα γραπτά ενός από τους πιο σημαντικούς μεθοδολόγους της εποχής μας, τον Charles Ragin, ο οποίος ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 έχει επεξεργαστεί αυτή την ιδέα, κυρίως όσον αφορά τον σχηματισμό τυπολογικών εξηγήσεων. Ο Χριστοδούλου εμπλουτίζει το σκεπτικό αυτό αναπτύσσοντας την λογική της «αιτιακής αλυσίδας» ως εκδοχή μιας εξήγησης που βασίζεται στην ιδέα του μηχανισμού. Τέλος, ο συγγραφέας συζητά αυτό το οποίο στη διεθνή συζήτηση είναι κοινός τόπος, δηλαδή το ότι οι ποιοτικές μέθοδοι μπορούν να πετύχουν όχι τη στατιστική γενίκευση αλλά την «αναλυτική» γενίκευση, η οποία συνδέεται στενά με τον τρόπο σχηματισμού εννοιών. Εδώ η σκέψη του Χριστοδούλου συναντιέται με την Grounded Theory (κυρίως στην εκδοχή του Glaser), στο πλαίσιο της οποίας η αφαίρεση (abstraction) και η δημιουργία εννοιών είναι στόχος της ποιοτικής έρευνας υπό την έννοια ότι οι έννοιες, όταν είναι καλά θεμελιωμένες, μπορούν να εξηγούν φαινόμενα ανεξάρτητα από τους τρόπους εκδήλωσής τους σε εμπειρικά προσδιορισμένα πλαίσια. Με αυτήν την έννοια, ο σχηματισμός αιτιακών υποθέσεων με τη χρήση εννοιών που έχουν σχηματιστεί με αυτό τον τρόπο είναι ένα είδος γενίκευσης διακριτό από την εμπει-

ρική γενίκευση, που μπορεί να πετύχει μια στατιστική έρευνα που (ή καλύτερα, εάν) έχει γίνει με τυχαία δειγματοληψία. Με άλλα λόγια, ο Χριστοδούλου, στην «Αιτιακή Εξήγηση» επιχειρεί να επαναφέρει στο προσκήνιο μια ιδέα που ήταν γνωστή στη μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών πριν την ηγεμονία της «πυκνής περιγραφής» (Geertz) και της «νατουραλιστικής έρευνας» (Guba and Lincoln) δηλαδή ότι η αιτιακή γνώση πετυχαίνεται μέσα από δύο ερευνητικά σχέδια, ένα από τις ποσοτικές μεθόδους, δηλαδή το πείραμα, και ένα από τις ποιοτικές μεθόδους, δηλαδή τις μελέτες περίπτωσης.

Καθηγητής Μάνος Σπυριδάκης
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Guba, Egon and Lincoln, Yvonna (1985). *Naturalist Inquiry*. Sage.